

nią, że w Azji Centralnej kształtuje się coraz bardziej sformalizowany i zorganizowany instytucjonalnie ład zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny państw, oraz zawierają one sojusze nie tylko o charakterze taktycznym, ale i strategicznym; wskazuje się też przy tym, że w regionie ma miejsce znieszczenie zasad demokracji, ujawnia się autorytaryzm przywódców oraz charakterystyczna jest niska świadomość polityczna zamieszkujących tam społeczeństw, co nie sprzyja kształtowaniu się globalnego wyzwania – społeczeństwa obywatelskiego.

W refleksji uogólniającej należy z uznaniem odnieść się do idei i praktyki zaprezentowania wiedzy o zjawiskach i procesach transformacji, budowy bezpieczeństwa oraz integracji państw postradzieckich Azji Centralnej. Zestawia się tu podejście do problemu badaczy postrzegających tę rzeczywistość w autopsji z konstrukcjami poznawczymi polskich specjalistów rozpoznawania stosunków międzynarodowych. Ujawniają się zatem w tym względzie dwa podejścia badawcze; jedno jest obserwacją uczestniczącą, drugie – krytycznym oglądem, z pozycji rzeczywistości międzynarodowej.

Andrzej Chodubski

Ree. Roman Bäcker, *Rosyjskie myślenie polityczne za czasów prezydenta Putina*, Toruń 2007, ss. 332.

Od 1986 r. od ogłoszenia przez Michała Gorbaczowa sekretarza generalnego KPZR kursu reform opinia międzynarodowa, a w tym polska z dużą uwagą obserwują przeobrażenia kulturowo-cywilizacyjne zachodzące w Rosji oraz krajach byłego Związku Radzieckiego. Obok zmian ustrojowo-politycznych, gospodarczych o zasięgu wewnątrzpaństwowym, jak i międzynarodowym zwraca się uwagę na system wartości, postawy, zachowania polityczne generujące kulturę i świadomość polityczną. Z ostatnio wydanych publikacji, zwraca uwagę w tym względzie książka Profesora Romana Bäckera z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, zatytułowana „Rosyjskie myślenie polityczne za czasów prezydenta Putina”. Podniesiono w niej bardzo wiele kwestii z zakresu myśli politycznej zarówno w wymiarze podejmowania intelektualnego, teorii

postaw, zachowań, wartości politycznych, jak i przedmiotowego, gdzie ukazuje się ludzi formujących określone idee i próbujących je urzeczywistnić. Rozważania poznawcze osadzone a w starannie dobranej literaturze przedmiotu.

Prezentowane myśli zawarto w książce w 12 rozdziałach, zatytułowanych kolejno: 1. Jak zrozumieć Rosję?, 2. Mgławicowy statokratyzm a obóz kremłowski, 3. Rosyjscy komuniści, 4. Rosyjski populizm, 5. Nacjonalizm, 6. Rosyjski fašyzm, 7. Rosyjskie prawosławie wobec państwa, 8. Euroazjatyzm: od Aleksandra Dugina do Hoż-Ahmed Nuchajewa, 9. Nurty liberalno-demokratyczne, 10. Cerkiew, tweed i rewolucja, współczesny konserwatyzm rosyjski, 11. Antyputinowcy, 12. Varia. Jest to typowy układ przewodnikowy, gdzie wskazuje się zagadnienia w formie hasłowej i dostarcza się w nich wiedzy faktograficznej oraz eksplanacyjnej w wymiarze dyskursu naukowego, tj. wiązania wiedzy teoretycznej rozpoznawana praktyką polityczną; dokonuje się przy tym ujęć komparatystycznych, zwłaszcza w płaszczyźnie: Rosja a Europa i świat.

Zasadniczy wykład poprzedza *Wstęp*, w którym w lakonicznej formie wskazuje się specyfikę rozwoju różnych nurtów rosyjskiej myśli politycznej; zauważa się, że głównym kryterium podziału rosyjskiej myśli politycznej, występującej w różnym natężeniu od XVIII w., jest stosunek do Zachodu; stąd też wyróżnia się myśl okcydentalistyczną i antyokcydentalistyczną; w ramach każdej z nich wyróżnia się różne nurty; np. wśród antyokcydentalistów (przeciwników wiązania się Rosji z wzorami, paradygmatami rzeczywistości zachodnioeuropejskiej) wymienia się: komunistów, faszystów, panslawistów, kulturowych, prawosławnych, pogańskich i państwowych nacjonalistów, poczwuenników, euroazjatów, zwolenników imperium (kontynentalnego i światowego), rasistów i antysemitów. Podkreśla się, że w ramach każdego z nurtów ujawniają wielorakie podziały i w nich różne skale rozpiętości. W wykładzie skupiono się zatem na zaprezentowaniu tylko nurtów posiadających ogólnorosyjski zasięg a pominięto ujawniające się w ładzie regionalnym, lokalnym oraz niektórych sferach życia mniejszościowego (mniejszości narodowych oraz religijnych) (s. 14).

Podkreśla się, że w prezentacji problemu uwagę skoncentrowano na myśleniu politycznym, co jest znacznie szerszym oglądem rzeczywistości

niż zawierającym się w kategorii „myśl polityczna”; przedmiotem analizy są nie tylko wytwory myśli ideowej, ale również stanowiska polityczne, działania o charakterze decyzyjnym, struktury myślenia polityków, wypowiedzi publiczne, manifesty programowe.

W rozdziale pierwszym podniesiono dziesięć kwestii poznawczych, tj. 1. Interpretacje językowe, 2. Pojmowanie świata, 3. Typy idealne społeczeństw (typy postaw wobec kultury dominującej), 4. Rozumienie państwa, 5. Typologia nacjonalizmów (Nacjonalizm etniczne, kulturowe i statokratyczne, Tradycja jako kryterium klasyfikacji nacjonalizmów, Nacjonalizm a religia, Nacjonalizm a typy myślenia politycznego, Nacjonalizm a dominująca kultura), 6. Definicje i typologia wczesnego ekstremizmu politycznego, 7. Populizm i autorytaryzm, 8. Faszyzm, 9. Totalitaryzm, 10. Specyfika rosyjskich partii politycznych (Specyfika podziałów ideologicznych, Stosunek do władzy, Poziom personalizacji, Pożorność reprezentacji).

W wykładzie dostawca się wiedzy porządkującej o tożsamości kulturowo-cywilizacyjnej Rosji, eksponuje się zjawiska specyficzne, zwłaszcza postrzegane z polskiej perspektywy recepcyjnej; wskazuje się, że niektóre pojęcia rosyjskie nie mają odpowiedników w innych językach; tym samym konieczne jest, dla uniknięcia nieporozumień, poczynienie odpowiednich zastrzeżeń, m.in. w literackim języku polskim używa się słowa „Rosjanin” na określenie dwóch różnych pojęć: russkij i rossijskij. W pierwszym przypadku chodzi o przynależność do narodu (kultury rosyjskiej). Drugiego terminu w języku rosyjskim używa się na określenie przynależności państwowej; odmienny problem tworzy tłumaczenie słowa sowietskij; zarówno słowo „sowiecki” (w czasach PRL-u), jak i termin „radziecki” (obecnie) są obciążone wyraźną konotacją emocjonalną odpowiednio negatywną bądź pozytywną, świadcząca o stosunku autora do struktury politycznej powstałej po 1917 r.; słowo prawda określa w języku rosyjskim ‘prawdę zewnętrzną’, rozumową, polegającą na opisie faktów; istina zaś (tłumaczono na język polski również jako prawda) to „prawda wewnętrzna”, a więc zawarta w ludzkiej duszy, sumieniu, moralności (s. 16–17).

Specyficzne jest kulturowe pojmowanie „świata” jako postaw rosyjskiej tożsamości; jest on postrzegany jako „mir” zawierający w sobie zna-

czenie pokoju, świata, obszaru, do którego można dotrzeć w celu rozpoznania; występuje w nim wyraźny podział ludzi na swoich i obcych; w ślad za tym charakterystyczny jest w całokształcie życia dualizm wartości, postaw, dążeń, aspiracji, co charakteryzuje się w wykładzie rzeczywistością funkcjonowania społeczeństwa i jego ładu instytucjonalnego; szczególną wartość stanowi naród; funkcjonują dwa jego terminy: nacja i naród; pierwszy oznacza przede wszystkim ogół obywateli w sensie politycznym, drugi ma wymiar szerszy obejmujący całą społeczność; wynoszenie wartości narodu prowadzi zwykle do pomniejszania, deprecjacji innych społeczności, a w konsekwencji do ujawniania się postaw nacjonalistycznych (nacjonalizmu). W wykładzie sygnalizuje się różne przejawy ujawniania się nacjonalizmu oraz ich uzależnień kulturowych, a w tym religijnych; zauważa się przy tym, że myślenie fundamentalistyczne rozumiane jest jako swoista religia polityczna, jako odbudowywanie schematów myślenia posttrybalnego, a w tym ostrego podziału na „my” i „oni”.

W wykładzie refleksyjnie wskazuje się na istotę i pojmowanie współczesne takich zjawisk życia kulturowego, jak: ekstremizm, polityczny, populizm i autorytaryzm, faszyzm, totalitaryzm oraz sygnalizuje się ich związek z funkcjonowaniem instytucjonalnym państwa rosyjskiego; wskazując istotę specyfiki funkcjonowania partii politycznych zauważa się, że podstawowym kryterium podziału rosyjskiej sceny partyjnej jest stosunek do władcy. Władca jest rozumiany w Rosji bardziej jako basileus niż urzędnik publiczny (civil servant). Osoba ta zatem winna dźwierzć władzę niepodzielnie, bez możliwości wyznaczania ziemskich granic tej władzy. Władca winien być podporządkowany nakazom boskim (s. 43).

W rozdziale drugim zaprezentowano siedem zagadnień, poprzedzonych wstępem a kończących się zakończeniem, tj.: 1. Programowe dokumenty Putina (Przesłania do Zgromadzenia Federalnego, Mocarstwo Rosji, Scentralizowana Federacja), 2. Jedinaja Rossija (Elementarne informacje, Okres 2000–2003, Okres 2004–2006), 3. Koncepcje suwerenności demokracji, 4. Borys Gryzłow – lider i spiker, 5. Jurij Łużkow – mer Moskwy, 6. Gleb Pawłowski, 7. Ruch „Nasi” i Wasilij Jakiamienko.

Charakteryzując program Putina pierwszej kadencji, wskazuje się na dwoisty jego charakter;

z jednej strony był to program oficjalny, zewnętrzny, przybierający często postać oficjalnych dokumentów, z drugiej zaś był to program realny przybierający postać konkretnych działań.

Zwraca się uwagę na problem mocarstwowości Rosji, co zwykle podkreśla się w konstatacji, że jest ona wielkim mocarstwem – prawną następczynią Związku Radzieckiego, jednego z dwóch super mocarstw okresu zimnej wojny. Stąd też przed politykami jawią się jako zasadnicze pytania: czy możliwa jest restauracja – i w jakim czasie – supermocarstwowej pozycji Rosji? jakie zasoby można spoytkować i – w konsekwencji – jaki rodzaj mocarstwa można zbudować? Czy restauracja mocarstwowej pozycji możliwa jest w ramach relacji z innymi mocarstwami poprzez przyjęcie strategii konfrontacji, koegzystencji czy mieszanej? (s. 54).

Wskazując na działalność „Jedynoj Rossiji”, podkreśla się, że była ona partią władzy; jej zadaniem było wspieranie działalności Władimira Putina; zadanie to dementowało hierarchię postrzeganych przez nią wartości; z istoty tego stanu rzeczy musiała być partia statokratyczną, dążącą do stabilizacji sytuacji społeczno-gospodarczej i centralizacji władzy; formalnie konserwatywnym centralistycznego statokratyzmu był dla partii syndromem najwyższych wartości (s. 70).

Prezentując problem demokracji, przywołuje się różne stanowiska wyrażane na temat jej urzeczywistniania, podkreślając przy tym, że znamienne są stanowiska typu „Rosja nie naśladuje żadnych istniejących wzorców demokracji chcąc być niezależna i tym samym nie mając najmniejszej ochoty na uleganie wpływom zewnętrznym. Suwerenna demokracja ma być zatem swoista dla Rosji i nie ma być oparta w wzorach Zachodu. To Rosja winna zatem określać co jest demokratyczne, a co nie” (s. 71).

Zauważa się, że suwerenność jest traktowana jako kategoria geopolityczna, a nie cecha przynależna w mniejszym lub większym stopniu państwu, czy tym bardziej narodowi politycznemu; za ważne kryteria poziomu suwerenności uznaje się posiadanie broni atomowej oraz sfery wpływów (s. 75).

Wskazując na działalność niektórych budowniczych rosyjskiego statokratyzmu, że idea, którą urzeczywistniają, nie ma charakteru klasycznej doktryny państwowotwórczej z okresu międzywojennego; ma ona charakter pragmatyczny; wy-

nika to z dążeń stabilizacyjnych dominujących nad wyzwaniem ideologicznymi; władza państwowa jest nadal wartością najwyższą, ale już bez elementów misjonistycznych, bez poczucia wyjątkowości wynikającego z m.in. bezrozumności mas (s. 89).

W rozdziale trzecim podniesiono cztery kwestie: 1. Sytuacja wewnętrzna w ocenie komunistów, 2. Wizja świata zewnętrznego, 3. Komunistyczne oficjalne słowianofilstwo? 4. Publicyści prokomunistyczni (Aleksander Zinowiew, Aleksander Prochanow i tygodnik „Zawtra”, Siergiej Kara-Murza). Prezentację zagadnień poprzedza „Wstęp”, w którym wskazuje się, że dużą siłę polityczną ma w Rosji nurt komunistyczny; na początku rządów Putina partia komunistyczna liczyła ponad pół miliona członków; sieć terenowych jej struktur obejmuje cały kraj. Komuniści rosyjscy dysponują wizją idealnego ustroju, który zapanuje w ich kraju po zwycięskim przejęciu władzy i dokonaniu odpowiednich zmian społecznych i gospodarczych (s. 92). Wskazują, że Rosja znajduje się w tragicznym momencie swoich dziejów; podkreślali, że reżim Putina próbował kłamstwem i przemocą zawrócić narody Rosji do etapu barbarzyńskiego i prymitywnego kapitalizmu. Była to droga politycznej reakcji i społecznego regresu, prowadząca do katastrofy narodowej i zagłady rosyjskiej cywilizacji. W prezentacji zagadnienia dostarcza się materiału egzemplifikacyjnego postrzeganie Rosji i współczesnych problemów, wynikających z procesów przemian ustrojowych, jak też zwraca się uwagę na wizję dalszego rozwoju, kreślonego z punktu widzenia ideałów promotorów idei komunistycznych.

W rozdziale dotyczącym populizmu przywołuje się wizje kreślone przez Władimira Żyrinowskiego, prawnika, byłego członka tajnych służb KGB, który utworzył w 1991 r. skrajnie prawicową Liberalno-Demokratyczną Partię Rosji, kandydata na urząd prezydenta. Należy on do najbardziej znanych w świecie rosyjskich polityków; w konkluzji charakteryzującej działalność tego polityka stwierdza się, że jest on typowym demagogiem i populistą z charakterystycznym dla nich melanzem poglądów, negacją elit i uwielbieniem „prostego człowieka” (s. 129).

W rozdziale charakteryzującym nacjonalizmy wyodrębniono 18 zagadnień, tj. Świadomość społeczna, 2. Partia „Rodina” – „Ojczyzna”, 3. Ruch Przeciwko Nielegalnej Emigracji, 4. „Russkij

Wiestnik”, 5. Aleksander Sołżenicyn, 6. Igor Szafariewicz, 7. Władimir Baryszenko, 8. Jewgienij Troickij, 9. Pisarze wiejscy, 10. Stanisław Kunajew i „Nasz Sowremiennik”, 11. Duchowe dziedzictwo – Aleksiej Podbiriozkin, 12. Wiktor Aksjucic – rosyjski ruch chrześcijańsko-demokratyczny, 13. Narodow-Mocarstwowa Droga Rosji, 14. Ksenofobiczny nacjonalizm puryfikacyjny Jurija Muchina, 15. Skrajny antysemityzm Olega Płatonowa, 16. Nacjonalizm science-fiction, 17. Nacjonalści – indywidualści, 18. Rosyjskie nacjonalizmy.

Wskazuje się, że Rosja jest drugim po USA krajem z największą na świecie liczbą emigrantów. Ok. 10 mln cudzoziemców, głównie z byłych krajów postradzieckich przebywa stale na terytorium Rosji, zwykle w celach ekonomicznych; zjawiska rodzącego się nacjonalizmu mają charakter eliminatorski, postimperialny i ksenofobiczny (s. 130). W wykładzie sygnalizuje się różne okoliczności i czynniki generujące nacjonalizmy oraz egzemplifikuje się je postawami, zachowaniami społeczeństwa oraz liderów życia kulturowego.

W podobnym ujęciu zarysowano zjawisko faszyzmu, gdzie wyodrębniono cztery kwestie: 1. Geneza rosyjskiego faszyzmu, 2. Enumeracja współczesnych organizacji i ruchów faszystowskich, 3. Rosyjska Jedność Narodowa, 4. Inne współczesne organizacje faszystujące. W analizie poznawczej dostarcza się starannej warstwy wiedzy deskryptywnej oraz eksplanacyjnej. Również cztery kwestie analityczne zaprezentowano w charakterystyce zależności: prawosławie wobec państwa, a mianowicie: 1. Rosyjskie kościoły prawosławne, 2. Rosyjska Cerkiew Prawosławna wobec państwa, 3. Prawosławie radykalne, 4. Stosunek staroobrzędowców do współczesnej Rosji.

Nośny w recepcji międzynarodowej eurazjatyzm zaprezentowano w formie 13 sekwencji poznawczych, tj.: 1. Euroazjatyzm międzywojenny, 2. Aleksander Dugin, 3. Teoria polityki Dugina, 4. Rewolucja konserwatywna, 5. Pojmowanie ojczyzny, 6. Neoazjatyckie widzenie Petersburga, 7. Eurazjatycka koncepcja państwa, 8. Religia a polityka, 9. Igor Panarin, 10. Acta Euristica – Wiestnik Jevrazii, 11. „Wiestnik Czielabinskiego Uniwersytetu”, 12. Władimir Kotalarow – Tolsty, 13. Hoż-Ahmed Nuchajew. W refleksji podsumowującej podkreśla się w wykładzie, że

eurazjatyzm jest ideologią elitarną, niezdolną do mobilizowania mas, a w wersji twardej, ortodoksyjnej wręcz niezrozumiałą dla przeciętnego Rosjanina (s. 226).

Podobnie też zaprezentowano nurty liberalno-demokratyczne. Wskazano w wykładzie reprezentantów i główne idee głoszone przez nich; wyodrębniono w prezentacji 12 kwestii: 1. Liberalizm kremłowski, 2. „Obywatelska siła” Michaiła Barszczewskiego, 3. Okcydentalizm scjentyistyczny Dmitrija Trienina, 4. Partie demokratyczne, 5. Rosyjski libertarianizm, 6. Anton Bakow i Komitety Obrony Kapitalizmu, 7. Irina Hakamada, 8. Siergiej Kowalio w i obrońcy praw człowieka, 9. Władimir Ryżkow, 10. Anna Politikowskaja, 11. Siergiej Juszenkow, 12. Jurij Afanasjew. W refleksji uogólniającej wskazuje się, że partie liberalno-demokratyczne są podmiotami ideologicznymi; jednak ich program jest porównywany z wieloma hasłami i postulatami partii tego typu w Europie (s. 248).

W prezentacji rosyjskiego konserwatyizmu scharakteryzowano 7 kwestii: 1. Rozumienie konserwatyizmu w Rosji, 2. „Socjalny konserwatyzm” rządzącej partii, 3. Konserwatyzm formalny, 4. Konserwatyzm materialny, 5. Epigonizm czy kontynuacja koncepcji E. Burke’go? 7. Konserwatyści rewolucyjni czyli tradycjoniści. Wskazuje się, że rosyjscy konserwatyści wydają się być ugrupowaniem marginalnym. Żadna partia konserwatywna nie zasiada w Dumie, nie ma żadnego poważnego pisma otwarcie konserwatywne (s. 250).

Ukazując przeciwników Władimira Putina, podniesiono również 7 kwestii, tj.: 1. Drugaja Rossija, 2. Narodowy bolszewizm Eduarda Lomana, 3. Oligarchia – misjonarz okcydentalizmu? 4. Sarkazm Walerii Nowodworskiej, 5. Moralny antykomunizm Władimira Bukowskiego, 6. Andriej Iłharionow, 7. Andriej Pionkowski. Zauważa się, że prezydent Putin poddawany jest różnorodnej krytyce, od kierunków prowadzonej polityki po spersonifikowany symbol systemu władzy, np. w wydaniu Andrieja Pionkowskiego również na płaszczyznach: osobowościowej, językowej, decyzyjnej, programowej (s. 271).

Ostatni rozdział stanowią tzw. varia; wśród nich podniesiono zagadnienia: 1. Socjalizm, 2. Nikita Michalok – oświecony konserwatysta i konstytucyjny monarchista, 3. Wiktor Jerofiejew, Włodzimierz Wojnowicz, 5. Ksenia Sobczak i „Wszy-

scy wolni”, 6. Awramczienko – przykład fantasty, 7. Duchowe odrodzenie Rosji, 8. Neopogaństwo. Wskazuje się tu, że w Rosji występują rozmaite nurty myślenia epigońskiego, będące pozostałościami derywacji intelektualnych, jak można sądzić, z każdego okresu historycznego – począwszy od myślenia pogańskiego, plemiennego, wiecowego (zarówno w wersji wczesnośrednio-wiecznych miast, jak i kozackiej), mongolskiego panowania, sakralizacji Iwana Groźnego aż do monarchistów i różnych odmian bolszewizmu; co najmniej równie często występują te nurty myślenia, które należą do typowych warstw niszowych, marginalnych, występujących wszędzie, a więc w Rosji, na poziomie indywidualnych propagatorów czy zwolenników; równie często, co gdzie indziej, a zapewne częściej niż w rozwiniętych społeczeństwach otwartych skutecznie zwykle składających każda kreowana osobą do efektywnych wysiłków, w Rosji intelektualści są twórcami oryginalnych, ale zarazem często marzycielskich, utopijnych i nieweryfikowalnych teorii, doktryn, pomysłów i idei (s. 273).

Swoiste podsumowanie myśli analitycznych zawartych w wykładzie prezentuje się w *Zakończeniu*, gdzie wskazano 8 kwestii, tj.: 1. Konkluzje, 2. Główne problemy rosyjskiego myślenia politycznego, 3. Nieobecność europejskiej tematyki myśli politycznej, 4. Quasi-adaptacja rozwiązań zachodnich i quasi-refleksja dialogu, 7. Rosyjskie społeczeństwo, 8. Zrozumieć Rosję? Podsumowanie rozpoczyna konstatacja „Stwierdzenie Fiodora Dostojewskiego o niemożności rozumienia Rosji przez Europę jest o wiele bardziej stanowcze niż pochodzący z tego samego wiersz romantycznego poety Tiutczewa, iż Rosji rozumem się nie pojmie ani nie znajdzie się dla niej żadnej miary” (s. 287). W ogólnym oglądzie rosyjskiej myśli politycznej zauważa się, że 1. Jest w niej obecność tematów, które nie są znaczące dla dyskursów na europejskiej scenie życia publicznego, 2. Problemy, kształtujące treść zarówno europejskiej, jak i światowej areny dyskursu publicznego, nie występują w Rosji lub są traktowane marginalnie, bądź są tak przetwarzane, że dotyczą zupełnie odmiennej tematyki; 3. Funkcjonuje ona na dwóch poziomach: Quasi adaptacji rozwiązań zachodnich oraz Quasi-refleksji na d problemami rodzimymi; 4. Nie sposób wyjaśnić przynajmniej niektórych osobliwości rosyjskiej myśli politycznej bez analizy odmienności

rosyjskiego społeczeństwa, w tym i jego mentalności. Wskazuje się tu, że charakterystyczne dla wielu nurtów rosyjskiej myśli politycznej jest używanie logiki emanatystycznej, odmiennej od analitycznej, dążącej do metafizyki „totalności” bądź „wszechjedności”, postulującej światopoglądową syntezę filozofii przyrody i filozofii historii oraz stosującej metafizyczną spekulację i kategorię aprioryzm; negują one zatem pozytywistyczny empiryzm oraz racjonalistyczny i sceptyczny scjentyzm, które są oparte na rozumnej krytycznej nauce oraz hipotetycznym uogólnieniu (s. 294). Uważa się przy tym, że dla logiki emanatystycznej typowe jest dualne widzenie świata; z jednej strony, jest to „ja” i „mój wiat”, z drugiej zaś – „nie-ja” i świat, który jest niezrozumiały i jednocześnie będący naturalnym obszarem eksploatacji, ewentualnego podporządkowania, eksploatacji bądź anihilacji. Ten typ pojmowania świata był kompatybilny ze sposobem życia tradycyjnych społeczności zbieracko-myśliwskich, koczowniczych bądź izolowanych terytorialnie wspólnot gminnych (obszczin, arteli). Podkreśla się też, że znaczna część nurtów okcydentalistycznych traktuje Zachód według Hercenowskiego stwierdzenia o spoglądania nań „z tamtego brzegu”, a więc bez dostrzegania i rozumienia istoty, czyli np. jest to akceptacja na poziomie emocjonalnej afirmacji.

Wskazuje się, że w Rosji z dużą siłą funkcjonuje mentalność autorytarna, co wyraża się też w ogromnym poparciu udzielonym Władimirowi Putinowi, mimo że jego program społeczny i gospodarczy nie jest zbyt jasny, a zmiany strategii polityki zagranicznej są bardzo szybkie; polityka w Rosji bardzo często jest traktowana w wymiarze spersonalizowanym, a więc o dominacji relacji typu klientowskiego. W tej sytuacji osoby barwne, z burzliwym życiorysem mają o wiele większe szanse na zostanie charyzmatycznym liderem jakiegoś ugrupowania niż jest to na Zachodzie.

Zauważa się w refleksji końcowej, iż z ogromną ostrożnością należy w odniesieniu do rozpoznawania rzeczywistości politycznej Rosji stosować takie pojęcia, jak: społeczeństwo obywatelskie, państwo prawa, podmiotowość polityczna, partie polityczne, czy parlament – w sensie nadawanym im na Zachodzie.

Wartościową część pracy stanowi też zaprezentowane w niej zestawienie bibliograficzne;

ukazuje się w nim istotne materiały i opracowania dotyczące myśli politycznej, kultury i świadomości politycznej społeczeństwa postradzieckiego.

Andrzej Chodubski

Ree. Arkadiusz Żukowski, *Diaspora polska w Republice Południowej Afryki w warunkach współczesnej unifikacji i dywersyfikacji świata*, Olsztyn 2008, ss. 396.

Wśród zjawisk współczesnego świata ulegających radykalnym przemianom są migracje ludności. Z jednej strony obserwuje się nasilającą się ich skalę, z drugiej zaś, generowanie nowych postaw, zachowań, wartości życia migracyjnego, a w tym radykalizmu przybierającego nierzadko formy „ostateczne”. Migracje ujawniają dużą dychotomię zarówno w powołaniu, jak i praktyce kulturowej; z jednej strony uznaje się je za zjawisko cywilizacyjne, generujące postawy przedsiębiorczości, odwagi, decyzyjności jednostek oraz grup społecznych, z drugiej zaś, postrzega się duże nieprzystosowanie do nowych rzeczywistości kulturowych, wynikających z odrębności tradycji, skutków postępu naukowo-technicznego, rozwiązań prawnych. Wśród migrantów świata wyraźnie zaznacza się obecność Polaków. Zauważa się, że Polacy są obecni na całym globie ziemskim. Migracje Polaków datują się od zarania dziejów państwowości. Powodowały je w przeszłości, jak i obecnie różne przyczyny; wśród nich najistotniejszy jest współcześnie czynnik ekonomiczny.

Jednym z charakterystycznych miejsc osiedlania się Polaków jest Republika Południowej Afryki. O powstałej w kraju tym Polonii przyjęła się wielce pozytywna opinia jako o zbiorowości nowoczesnej, otwartej na znaki przemian cywilizacyjnych, zamożnej. Społeczność ta stanowi swoiste zwierciadło przeobrażeń powodowanych przez procesy globalizacyjne współczesnego świata. Stała się ona przedmiotem uwagi poznawczej Profesora Arkadiusza Żukowskiego z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Od 20 lat zwraca uwagę na przyczyny osiedlania się Polaków w tym kraju, na procesy adaptacyjne, integracyjne oraz asymilacyjne, na bariery i możliwości realizacyjne, na osiągnięcia zawodowe itp.

Swoiste podsumowanie wieloletnich badań

przedstawił ostatnio w prezentowanej monografii. W poznaniu badawczym odniósł rzeczywistość polonijna Republiki Południowej Afryki do teorii życia migracyjnego, do trendów dyktowanych przez procesy globalizacyjne zarówno w ładzie unifikującym, jak i dywersyfikującym życie kulturowe.

W analizie badawczej diasporę traktuje się jako oddzielnego aktora stosunków międzynarodowych; zwraca się uwagę na związki i wzajemne interakcje pomiędzy diasporą a krajem wychodźstwa, w tym tworzenie przez nią lobby politycznego w kraju osiedlenia; postrzega się rolę diasporę w kształtowaniu polityki transnarodowej. Podkreśla się, że pojecie „diaspora” nabiera współcześnie nowego znaczenia, odnoszącego się do globalnej deterytorializacji, transnarodowych migracji i kulturowej hybrydyzacji (global deterritorialization, transnational migration and cultural hybridity). Wśród współczesnych diaspor budowana jest nowa tożsamość, która zawiera zarówno elementy transnarodowości, jak i hybrydalności.

Siłą przeobrażającą ład diasporalny są procesy globalizacyjne. Powodują one swobodny przepływ ludzi a jednocześnie ujawnia się „kurczenie się czasu, przestrzeni oraz zanikanie granic”; kompresja czasu i przestrzeni powoduje, m.in. unifikację cywilizacyjno-duchową i kształtowanie globalnej świadomości.

W prezentowanej monografii przyjęto za cel badawczy „ukazanie w sposób syntetyczny obrazu przemian diasporę polskiej we współczesnej RPA. Istotne jest wskazanie wartości społeczno-ekonomicznych i politycznych diasporę polskiej w RPA oraz kierunków jej przeobrażeń w warunkach jednocześnie ujawniającej się unifikacji i dywersyfikacji świata”.

Zasadniczy wykład podzielono na cztery rozdziały zatytułowane kolejno: I Zainteresowanie poznawcze diasporę polską w Republice Południowej Afryki, II Współczesne oblicze diasporę polskiej w Republice Południowej Afryki, III Wartości społeczno-polityczne diasporę polskiej w Republice Południowej Afryki, IV Wektory aktywności międzykulturowej i międzynarodowej diasporę polskiej w Republice Południowej Afryki.

We *Wstępie* poprzedzającym wykład skazano na podstawowe elementy metodologiczne i metodyczne rozpoznawanego problemu badawcze-